

ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ КРІЗЬ ПРИЗМУ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ

Турута О.В.,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри філософії

Харківського національного університету радіоелектроніки

Турута О.П.,

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри програмної інженерії

Харківського національного університету радіоелектроніки

Турута О. В., Турута О. П. Штучний інтелект крізь призму фундаментальних прав людини.

В статті аналізується розвиток штучного інтелекту та його вплив на права людини. Визначаються шляхи впровадження технологій штучного інтелекту в різні сфери життя людства. Розглядається, як різні системи штучного інтелекту використовуються сьогодні у світі і як вони можуть допомогти і нашкодити суспільству. Для аналізу впливу штучного інтелекту на права людини за основу взято документи, що широко використовуються в Європі, і містять широкий спектр прав людини, серед них Загальна декларація прав людини 1948 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. та Хартія основних прав ЄС. Неправомірне використання алгоритмів штучного інтелекту створює безліч проблем, таких як порушення права на життя, права на недоторканність приватного життя, обмеження свободи слова та думки, порушення права на справедливий судовий розгляд та презумпцію невинності, права на рівні можливості і недискримінацію, права на працю тощо. Оскільки технології штучного інтелекту використовують певні набори даних, то найчастіше спостерігається порушення прав певних груп населення. Це можуть бути жінки та діти, а також певні етнічні, расові чи релігійні групи тощо. В статті робиться висновок, що впровадження технологій штучного інтелекту в різні сфери життя здатне якісно змінити їх і підвищити результативність будь-якої роботи людини. Разом з тим, стрімкий розвиток технологій може негативно позначитись на правах людини. Ризики для основних прав людини пов'язані з неможливістю передбачити наслідки застосування такої нової технології. Уряди країн світу та компанії, які використовують технології штучного інтелекту, мають усвідомлювати недосконалість даних, на основі яких технологія навчається, та дбати про недопущення дискримінації і порушень прав людини, бути готовими надати своєчасні та ефективні засоби правового захисту у випадках, коли рішення, прийняті машинами, виявляються невірними.

Ключові слова: права людини, штучний інтелект, нові технології, ризики для прав людини, право на рівність і недискримінацію, недоторканість приватного життя, право на справедливий судовий розгляд.

Turuta O. V., Turuta O. P. Artificial intelligence through the prism of fundamental human rights.

The article analyzes the development of artificial intelligence and its impact on human rights. The ways of introducing artificial intelligence technologies into various spheres of human life are determined. It is considered how different artificial intelligence systems are used today in the world and how they can help and harm society. The analysis of the impact of artificial intelligence on human rights is based on documents widely used in Europe and containing a wide range of human rights, the General Declaration of Human Rights of

1948, the International Covenant on Civil and Political Rights, economic, social and cultural rights of 1966 and the Charter of Fundamental EU rights. The misuse of artificial intelligence algorithms creates many problems, such as violation of the right to life, the right to privacy, restriction of freedom of speech and opinion, violation of the right to a fair trial and the presumption of innocence, the right to equal opportunity and non-discrimination, the right to work, etc. Since artificial intelligence technologies use certain data sets, the violation of the rights of certain groups of the population is most often observed. These may include women and children, as well as certain ethnic, racial or religious groups. The article concludes that the introduction of artificial intelligence technologies in various areas of life can qualitatively change them and increase the effectiveness of any human work. However, the rapid development of technology can have a negative impact on human rights. Risks to fundamental human rights stem from the inability to foresee the consequences of such new technology. Governments of the world and companies using artificial intelligence technologies should be aware of the imperfection of the data on which the technology is trained, and take care to prevent discrimination and violations of human rights, be ready to provide timely and effective remedies in cases where decisions made by machines, turn out to be wrong.

Key words: human rights, artificial intelligence, new technologies, human rights risks, right to equality and non-discrimination, privacy, right to a fair trial.

Постановка проблеми. Технічні науки зробили величезний прорив. Розумні машини навчилися обігрувати професіоналів у шахи, перекладати та розпізнавати людський голос. Щотижня ми дізнаємося про нові подвиги комп'ютерних програм, які вже вміють ставити медичні діагнози, малювати не гірше Рембрандта, співати або генерувати текст. Штучний інтелект відрізняється від людського: він не втомлюється, не піддається впливу емоцій та здатний обробляти величезні масиви інформації за короткий час. Саме ці переваги роблять ШІ-рішення ефективними в ряді галузей. Впровадження технологій штучного інтелекту в різні сфери життя здатне якісно змінити їх і підвищити результативність будь-якої роботи. Багато функцій, які, зазвичай, виконувалися людьми, стають все більш автоматизованими. Наприклад, алгоритми використовуються для надання допомоги при винесенні судових вироків та прийнятті рішення про умовно-дострокове звільнення, для прогнозування «гарячих точок» злочинності, щоб розподіляти ресурси поліції; використовуються для визначення кредитних рейтингів, полегшення набору персоналу та надання медичних та юридичних послуг тощо. Вочевидь, що штучний інтелект підвищить ефективність людини, надасть можливості. Комп'ютери можуть відповідати або навіть перевершувати людський інтелект і можливості в таких завданнях, як прийняття складних рішень, міркування та навчання, складна аналітика та розпізнавання образів, гострота зору, розпізнавання мови та мовний переклад. З ентузіазмом сприймається участь штучного інтелекту у сприянні широким програмам охорони здоров'я, заснованим на великих обсягах даних. Теоретичний нейробіолог, технолог, підприємець та фахівець зі штучного інтелекту Вів'єн Мін висловила думку, що ми повинні думати про штучний інтелект як про право людини [1]. Також Генеральний директор Salesforce Марк Беніофф зробив аналогічну заяву на Всесвітньому економічному форумі в Давосі, заявивши, що штучний інтелект стає новим правом людини і що кожному знадобиться доступ до нього. «Ті, хто має штучний інтелект, будуть розумнішими, здоровішими, багатшими і, звичайно, їхня війна стане значно досконалішою» [2].

Водночас, швидкий розвиток технологій штучного інтелекту потребує пильної уваги до питань безпеки, надійності, прозорості, справедливості, етики та рівності (неупередженості). Ці проблеми можуть нести ризики для основних прав людини, особливо коли неможливо передбачити наслідки застосування такої нової технології. По мірі того, як штучний інтелект продовжує проникати в наше повсякденне життя, його схильність до порушення прав людини стає дедалі серйознішою. Багато проблем, що виникають при дослідженні в цій галузі, не є новими, але вони значно погіршуються масштабом, поширенням і реальним впливом, який має штучний інтелект. Через це потенціал штучного інтелекту як допомагати, так і шкодити людям набагато більший, ніж у технологій, що з'явилися раніше.

Метою статті є аналіз впливу різних систем штучного інтелекту, які використовуються у сучасному світі, на права людини, а також дослідження їх потенційної можливості надання допомоги та спричинення шкоди суспільству.

Виклад основного матеріалу. Для аналізу впливу штучного інтелекту на права людини доцільно було взяти за основу документи, що широко використовуються в Європі, і містять широкий спектр

прав людини. Таким чином, в якості нормативної основи використані наступні три документи: Загальна декларація прав людини 1948 р. (далі – ЗДПЛ), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р. (далі – МПГПП) та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. (далі – МПЕСКП). Ці документи є універсальною системою прав людини, яка була вперше створена під егідою ООН у 1948 році. У сукупності дані документи, відомі як Міжнародний білль про права людини, становлять зведення міжнародного права в галузі прав людини, яке встановлює зобов'язання держав захищати права громадян та інших осіб на відповідних територіях цих держав та юрисдикцій. Також до цього переліку логічно включити Хартію основних прав ЄС. Ці документи виступатимуть відправною точкою, необхідною для забезпечення достатнього обліку впливу ШІ на людей, особливо у тих випадках, коли машини все частіше беруть на себе ролі, які раніше виконували люди. Отже, проаналізуємо окремі статті даних документів, які закріплюють основні права людини і громадянина.

Право на життя. Стаття 3 ЗДПЛ, ст. 6 МПГПП, ст. 2 Хартії основних прав ЄС проголошують, що право на життя є невід'ємним правом кожної людини. Це право охороняється законом. Ніхто не може бути свавільно позбавлений життя [3-5].

Варто наголосити, що штучний інтелект в умовах сьогодення є для людини цінним помічником. Він може діагностувати рак, виявляти суїцидальні схильності, допомагати виявляти на ранніх стадіях і навіть попереджати інші тяжкі і смертельні хвороби. Завдяки розширенню застосування ШІ у телемедицині лікарям простіше аналізувати, перевіряти та діагностувати різні стани пацієнтів віддалено. За допомогою роботизованого медичного обладнання можна робити надскладні операції та операції у важкодоступних місцях. Проте, справедливо зазначити, що системи штучного інтелекту здатні нести загрозу життю людини. Світ входить у нову добу воєн, центральним елементом якої стає штучний інтелект. Завдяки ШІ зброя стає швидшою, ефективнішою і більш «розумною». Спектр ШІ досить великий і може включати, як зброю оборонного характеру для отримання й аналіз інформації про «театр» військових дій для військової розвідки, організацію кіберзахисту, автоматизацію логістики, так і автономну експлуатація безпілотних машин будь-якого базування. Нині у багатьох країнах розробляються повністю автономні системи озброєння. Зростання використання дронів та аналогічної зброї означає, що в конфліктній ситуації це може призвести до загибелі або поранень ні в чому не винних цивільних осіб. Доцільно зауважити, що системи штучного інтелекту створюють загрозу праву на життя людини не лише у військовій площині. Розвиток науки і технологій досяг таких вершин, що ДНК-тестування та генетичне тестування за допомогою штучного інтелекту можна використовувати для народження дітей лише з бажаними якостями або відмову від зачаття (або переривання вагітності на ранніх термінах), якщо такі якості неможливо отримати. Безперечно, це ставить під загрозу найголовніше невід'ємним право кожної людини – право на життя.

Право на свободу і особисту недоторканість, рівність перед судом, справедливий судовий розгляд. Статті 3, 9,10, ЗДПЛ, ст.ст. 9, 14 МПГПП закріплюють, що кожна людина має право на свободу і на особисту недоторканість. Ніхто не може зазнавати безпідставного арешту або затримання. Всі особи є рівними перед судами і трибуналами. Кожен обвинувачений в кримінальному злочині має право вважатися невинним, поки винність його не буде доведена згідно з законом [3, 4].

Зростання використання можливостей штучного інтелекту в системі кримінального правосуддя ризикує порушити зазначене право. Одним із прикладів є програмне забезпечення для оцінки ризику рецидивізму, що використовується в системі кримінального правосуддя США та Великої Британії для обґрунтування рішень про затримання, призначення застави, винесення кримінального вироку тощо. Ця система базується на підході робити висновки з минулих правопорушень, щоб передбачити можливі моделі злочинності в майбутньому. Система передбачає, які особи можуть бути причетні до злочину або можуть стати рецидивістами і, отже, вимагають суворішого покарання. Програмне забезпечення призвело до того, що великій кількості «чорношкірих» громадян привласнили помилковий ярлик «високий ризик» і надали більш суворі умови застави, а також утримували під вартою до суду та засуджували до більш тривалих термінів ув'язнення. Загалом, сама можливість використання рішень, прийнятих за допомогою алгоритмів штучного інтелекту, у системі кримінального правосуддя викликає серйозні побоювання щодо порушення права на справедливий судовий розгляд. Оцінюючи підсудного за допомогою систем ШІ як людину з «високим» чи «низьким ризиком» повторного скоєння злочину, по суті, державні органи визначають рівень майбутньої провини, що може завадити презумпції невинності, необхідної у справедливому судовому розгляді. Це порушує питання про те, чи

можуть судові рішення, прийняті на основі такого програмного забезпечення, дійсно вважатися справедливими. Крім того, як показують дослідження, представники расових меншин набагато частіше можуть бути невірно ідентифіковані, що може призвести до некоректних результатів у процесі ідентифікації осіб, які становлять інтерес у ході кримінальних розслідувань. Помилки сучасної технології розпізнавання обличчя, якими користуються правоохоронні органи, підвищують ризик збільшення кількості неправомірних арештів через неправильну ідентифікацію.

Право на недоторканність приватного життя та захист даних. У ст. 12 ЗДПЛ, ст. 17 МПГПП, ст. 7, 8 Хартії основних прав ЄС зафіксовано, що ніхто не може зазнавати безпідставного втручання у його особисте і сімейне життя. Кожна людина має право на захист закону від такого втручання чи таких посягань. Кожен має право на захист особистих даних щодо нього чи неї. Ці відомості повинні використовуватися відповідно до встановлених правил в певних цілях та на підставі дозволу зацікавленої особи чи інших правомірних підставах, передбачених законом [3-5].

Безперечно, системи штучного інтелекту полегшують збирання, обробку та класифікацію величезних обсягів даних. Це може мати серйозні наслідки для здійснення права на приватне та сімейне життя, включаючи право на захист даних. Системи штучного інтелекту часто навчаються шляхом доступу до великих наборів даних та їх аналізу. Аналіз даних з використанням систем ШІ може розкрити приватну інформацію про осіб, інформацію, яка вважається захищеною інформацією та має розглядатися як конфіденційна, навіть якщо вона отримана з великих наборів даних, отриманих із загальнодоступної інформації. Наприклад, поведінкові дані (дані про місцезнаходження та інші дані датчиків за допомогою додатків на мобільних пристроях). Дослідники розробили моделі машинного навчання, які можуть точно оцінити вік, стать, професію та сімейний стан людини лише за даними про місцезнаходження його мобільного телефону. Вони також можуть передбачити майбутнє місцезнаходження людини з минулої історії та даних про місцезнаходження друзів. З метою захисту прав людини з цією інформацією слід поводитись так само, як з будь-якими іншими особистими даними. Таким чином, ризики, пов'язані зі здатністю штучного інтелекту відстежувати та аналізувати людське життя, посилюються через величезну кількість даних, які виробляються сьогодні при використанні Інтернету, при широкому використанні пристроїв, тобто люди незабаром будуть створювати сліди даних практично всіх аспектів свого життя. Хоча окремі фрагменти цих даних можуть здатися незначними, проте разом вони розкривають найдрібніші деталі життя людини. Штучний інтелект буде використовуватися для обробки та аналізу всіх цих даних для різноманітних цілей: від мікротаргетованої реклами до оптимізації руху громадського транспорту та стеження за громадянами з боку держави. Розвиток можливостей Інтернету та нових технологій штучного інтелекту дозволяє використовувати більш інвазивні (глибокі, проникаючі) інструменти спостереження за особою, ніж будь-коли. Неврегульоване використання систем штучного інтелекту загрожує покласти край анонімності, а страх бути вистеженим може стати на заваді людям користуватися іншими правами, такими як право на свободу об'єднань, право на свободу пересування, свободу слова. Коли люди відчують, що за ними спостерігають або їм не вистачає анонімності, вони проявляють самоцензуру, відмовляються вільно висловлювати свою думку тощо.

Право на працю та достатній рівень життя. Статті 23, 25 ЗДПЛ та ст.ст. 6, 7, 11 МПЕСКП проголошують, що кожна людина має право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право на працю, і зроблять належні кроки до забезпечення цього права. Кожний працюючий має право на справедливу і задовільну винагороду, яка забезпечує гідне людини існування, її самої та її сім'ї, і яка в разі необхідності доповнюється іншими засобами соціального забезпечення [3, 6].

Роль, яку відіграє штучний інтелект в автоматизації робочих місць може становити реальну загрозу праву на працю; насамперед це може завадити деяким людям отримати доступ до ринку праці. Треба констатувати, що автоматизація вже призвела до втрати робочих місць у певних секторах, і багато хто прогнозує, що штучний інтелект прискорить цю тенденцію. Штучний інтелект поступово заміщує працівника, виконуючи певні трудові функції, що раніше виконувала людина. Роботи, наділені штучним інтелектом, вже сьогодні виконують певні види робіт та надають завершений продукт або послугу, наприклад, пошук інформації, її обробка та систематизація, навігація тощо. Хоча існують значні розбіжності щодо того, якою мірою буде досягнуто автоматизації робочих місць, проте немає жодних сумнівів у тому, що штучний інтелект призведе до деяких зрушень на ринку праці як шляхом створення, так і знищення робочих місць. Вчені прогнозують в найближчі роки зникнення 75 млн.

робочих місць, водночас появу близько 133 млн. нових робочих місць, що пов'язані з новим поділом праці між людиною і машиною [7]. До професій, які знаходяться під загрозою зникнення внаслідок автоматизації належать: офісні працівники, бухгалтери, робітники промислових підприємств, продавці, страховики, адміністратори, касири, статистици, водії тощо. Це дає можливість припустити, що з часом відбудеться повне заміщення штучним інтелектом людини у всіх видах рутинної роботи будь-якого рівня складності [8].

Крім того, існують додаткові проблеми, пов'язані з використанням систем штучного інтелекту організаціями при наймі на роботу та для моніторингу роботи персоналу або проведення внутрішнього рейтингу працівників, який має вирішальне значення щодо індивідуальних кар'єрних можливостей кожного працівника.

ООН відзначає, що розвиток штучного інтелекту вплине на суспільства, збільшивши рівень безробіття, розрив в оплаті праці та породить ще більшу нерівність. Однак ці зміни не є наперед визначеними, тож при продуманому підході можливо перетворити загрози на можливості [9]. Водночас, разом з викликами, спричиненими впровадженням штучного інтелекту на підприємствах, для працівників відкриються нові можливості, зокрема у креативних індустріях, інноваційних сферах діяльності, де штучний інтелект поки немає переваги над людиною.

Якщо автоматизація справді істотно змінить ринок праці та велика кількість людей не зможуть знайти роботу, їм буде складно забезпечити себе та свої сім'ї. Як наслідок, розвиток і впровадження систем штучного інтелекту вплине не тільки на право на працю, а ще й на право на достатній рівень життя.

Право на рівність та недискримінацію. Згідно ст. 2 ЗДПЛ, ст.ст. 3, 26, 27 МПГПП, ст. 21 Хартії основних прав ЄС забороняється дискримінація будь-якого роду, зокрема, за ознакою статі, раси, кольору шкіри, етнічного або соціального походження, генетичних характеристик, мови, релігії або переконань, політичних та інших поглядів, належності до національної меншини, майнового становища, походження, обмеженої працездатності, віку або сексуальна орієнтації [3-5].

Ще одне ключове право людини, яке часто згадується у зв'язку з роботою систем штучного інтелекту, – це право користуватися всіма правами людини та основними свободами без дискримінації. Моделі ШІ призначені для сортування та фільтрації, будь то ранжування результатів пошуку або розподіл людей за групами. Цей розподіл може порушувати права людини, коли він по-різному ставиться до різних груп людей. Моральні упередження в більшому або меншому ступені існують у суспільстві, але якщо люди намагаються приховувати це або, принаймні, не демонструвати це явно, то системи ШІ не здатні до такої поведінки чи осмислення ситуації. Тому експерти попереджають, що автоматизація та машинне навчання можуть посилити існуючі упередження, тому що, на відміну від людей, штучний інтелект може бути не пристосований для свідомої протидії засвоєним упередженням (даним на яких він вивчився). Це дуже серйозна проблема, оскільки все більше підприємств починає використовувати технології штучного інтелекту, проте їй не приділяють належної уваги. Як наслідок, з'являються нові докази того, що системи штучного інтелекту можуть не просто виявляти, а навіть посилювати соціальні упередження в суспільстві, наприклад несправедливо розподіляти ресурси чи можливості між представниками різних соціальних груп (відома помилка в автоматизованих рекрутингових службах, які при відборі кандидатів на посаду віддавали перевагу чоловікам), відтворювати існуючі соціальні стереотипи, які можуть не відповідати дійсності в конкретній ситуації (система, яка використовується в судочинстві оцінює представників певної етнічної групи більш ризикованими до рецидивізму), призводити до того, що рівень сервісу виявляється гіршим для однієї з груп, ніж для іншої або принижувати якісь групи, видаючи образливий результат (системи гірше розпізнають обличчя людей азіатського типу та обличчя темношкірих людей).

Висновки. Наведений вище список прав людини, на які може вплинути використання систем штучного інтелекту, не є вичерпним. Швидше, він спрямований на те, щоб визначити права, які найбільш явно підпадають під загрозу, які в більшій чи меншій мірі вже стають центральними у публічному обговоренні.

Штучний інтелект несе в собі багато можливостей, як для звичайних людей, так і для корпорацій і держав в цілому: спрощення процесів прийняття рішень, забезпечення безпеки громадян, раціоналізація робочого процесу. Разом з тим, ШІ спричиняє серйозні виклики для прав і свобод людей. Ці виклики не означають, що нові технології, зокрема штучний інтелект, є поганими або що людству потрібно відмовитись від них. Необхідно, щоб рішення, прийняті штучним інтелектом або людиною на

основі висновків ШІ, були прозорими та зрозумілими. Крім того, уряди та компанії, які використовують технології ШІ, мають усвідомлювати недосконалість даних, на основі яких технологія навчається, та дбати про недопущення дискримінації і порушень прав людини. Вони повинні розробити процеси для оцінки результатів роботи машин і їх вплив на права людей, і бути готовими надати своєчасні та ефективні засоби правового захисту у випадках, коли рішення, прийняті машинами, виявляються невірними. При цьому фахівці у сфері комп'ютерних наук мають працювати разом з теоретиками прав людини, філософами, юристами-міжнародниками та експертами в галузі політики. Це збільшить ймовірність того, що величезний потенціал штучного інтелекту принесе користь суспільству, не завдаючи шкоди людям. Оскільки підхід, заснований на дотриманні прав людини, надає найкращі можливості для захисту від найсерйозніших ризиків, пов'язаних з ШІ, і дозволяє людям користуватися численними можливостями.

Список використаних джерел:

1. Minevich M. Vivienne Ming: A Force In AI Unlike Any We Have Seen Before. *Forbes*. URL: <https://www.forbes.com/sites/markminevich/2022/04/05/vivienne-ming-a-force-in-ai-unlike-any-we-have-seen-before/?sh=65ee64765704> (дата звернення: 01.05.2022).
2. Chan R. Salesforce CEO Marc Benioff calls artificial intelligence a 'new human right'. *Business Insider*. URL: <https://www.businessinsider.com/salesforces-benioff-calls-artificial-intelligence-a-new-human-right-2019-1> (дата звернення: 01.05.2022).
3. Загальна декларація прав людини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 01.05.2022).
4. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 01.05.2022).
5. Хартія основних прав ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524#Text (дата звернення: 01.05.2022).
6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 01.05.2022).
7. Thomas G., Wim N. Artificial intelligence, jobs, inequality and productivity: Does aggregate demand matter?, MERIT Working Papers 2018-047, United Nations University - Maastricht Economic and Social Research Institute on Innovation and Technology (MERIT). URL: <https://docs.iza.org/dp12005.pdf> (дата звернення: 01.05.2022).
8. Азьмук Н.А. Штучний інтелект у процесі праці у цифровій економіці: нові виклики та можливості. *Економічний вісник Донбасу* № 3(57), 2019. С. 137-145.
9. Гур'єва М. Штучний інтелект та «нова дискримінація»: як технології впливають на права та життя людини? *Inspired*. URL: <https://inspired.com.ua/creative/technology/shtuchnyj-intelekt-ta-nova-dyskryminatsiya-yak-tehnologiyi-vplyvayut-na-prava-ta-zhyttya-lyudyny/> (дата звернення: 01.05.2022).